

La Font Picant: Històries del balneari de Sant Hilari Sacalm

Meritxell Bosch Riera

2n BAT A

Tutora: Montse Rocafiguera

**La Font Picant:
Històries del balneari de
Sant Hilari Sacalm**

INDEX

0. <u>PRESENTACIÓ</u>	5
1. <u>INTRODUCCIÓ</u>	7
1.1. Les aigües mineromedicinals. Què són?	7
1.1.1. Tipus d'aigües mineromedicinals que trobem a Catalunya.....	7
1.2. Breu evolució històrica de l'ús de les aigües medicinals	8

LA FONT PICANT DE SANT HILARI SACALM

2. <u>SITUACIÓ GEOGRÀFICA</u>	11
2.1. Situació de la Font Picant	11
2.1.1. Situació geogràfica.....	11
2.1.2. Extensió/Propietat.....	11
2.2. Climatologia del lloc	11
2.2.1. Clima general.....	11
2.2.2. Dades meteorològiques de Sant Hilari Sacalm.....	12
2.2.2.1. Dades del moment del funcionament del balneari.....	12
2.2.2.2. Dades actuals.....	12
2.2.2.3. Comentari de les taules anteriors.....	13
2.2.2. Avantages del clima.....	13
2.2. Vegetació	14
2.2.1. Vegetació general.....	14
2.2.2. Plantes medicinals.....	14
3. <u>L'AIGUA</u>	16
3.1. Presentació de les Fonts	16
3.2. Anàlisis químiques	17
3.2.1. Taules.....	17
3.2.1.1. Abans.....	17
3.2.1.2. Ara.....	18
3.2.2. Comparació.....	18
3.3. Malalties que cura l'aigua	19
3.3.1. Litiasi.....	19
3.3.2. Colelitiasi.....	20
3.3.3. Gota.....	20
3.3.4. Anèmia i clorosi.....	21
3.3.5. Dispèpsia i gastràlgia.....	21
3.4. Casos concrets de guaricions	22

3.4.1.	Casos de litiasi.....	22
3.4.2.	Casos de colelitiasi.....	23
3.4.3.	Casos de gota.....	23
3.4.4.	Casos d’anèmia i clorosi.....	24
3.4.5.	Casos de dispepsia i gastràlgia.....	24
3.5.	Propietats de l’aigua	25
3.5.1.	Acció fisiològica	26
3.5.2.	Aplicacions de cada font.....	26
4.	<u>EL BALNEARI</u>	27
4.1.	Evolució històrica	27
4.1.1.	Descobriments de l’aigua picant: els inicis.....	27
4.1.1.1.	Màxima esplendor.....	29
4.1.1.2.	Decadència.....	31
4.1.1.3.	Situació actual.....	31
4.2.	Allotjament	32
4.2.1.	Dependències de l’hotel.....	32
4.2.2.	Costos.....	33
4.3.	Viatge fins al balneari	34
4.3.1.	Característiques del viatge.....	34
4.3.2.	Costos.....	34
5.	<u>CANVIS QUE ES PRODUEIXEN A SANT HILARI SACALM</u>	36
5.1.	Impacte que va causar al poble la fundació del balneari	36
5.1.1.	Creixement urbanístic.....	36
5.1.2.	Aspectes relacionats amb les colònies d’estiu.....	37
5.1.2.1.1.	L’ Estiuada.....	37
5.1.2.1.2.	Cançons.....	38
6.	<u>FENÒMEN SOCIAL: “PRENDRE L’AIGUA”</u>	42
6.1.	En què consistia “prendre l’aigua”	42
6.2.	Recomanacions per prendre les aigües	43
6.3.	Activitats complementàries	43
6.3.1.	Embotellament i exportació de l’aigua.....	43
6.3.1.1.	Consells i normes a tenir en compte.....	44
6.3.2.	El Despatx de l’aigua.....	45
7.	<u>CONCLUSIONS</u>	46
8.	<u>BIBLIOGRAFIA</u>	48

0. PRESENTACIÓ

El que hem intentat fer en aquest treball ha estat veure l'evolució de les aigües mineromedicinales de la Font Picant de Sant Hilari Sacalm des del moment en què es van donar a conèixer fins a l'actualitat i tot el que elles han comportat. Amb això volem dir que hem intentat esbrinar la trajectòria que va seguir el balneari de la Font i també els canvis que van comportar el descobriment d'aquestes aigües i la construcció del balneari per al poble de Sant Hilari.

Hem dividit el treball en cinc blocs. En el primer bloc, fem una breu presentació de la situació geogràfica de la Font Picant, la vegetació que hi trobem i la climatologia del lloc. En el segon bloc, ens hem centrat en les aigües picants i hem fet una presentació de les tres fonts que hi trobem actualment: la font de Sant Josep, la font de Santa Escolàstica i la font de Santa Teresa. Hem comparat la composició química actual d'aquestes amb les anàlisis realitzades a finals del segle XIX. També hem treballat les malalties que guareixen les fonts. El tercer bloc fa referència al balneari. Hi trobem l'evolució històrica que ha fet l'establiment, les característiques de l'allotjament fins al centre termal i el viatge fins al lloc. En el quart bloc trobem els canvis que es van produir a Sant Hilari degut a la fundació de l'Hotel Martin (manera com es denomina també el balneari). Per últim, en el cinquè bloc, hem treballat el que va significar un important factor social: "prendre l'aigua" i les activitats complementàries que això va desenvolupar.

Les fonts d'informació que hem utilitzat han estat bàsicament bibliogràfiques. Hem consultat llibres que tractaven sobre les aigües mineromedicinales, diccionaris mèdics, àlbums-memòria de l'hotel, revistes editades al poble durant el funcionament del balneari, entre altres que ja especificarem més endavant. Ens han estat de gran ajuda les entrevistes que hem realitzat i que podem consultar a l'annex. També ens han estat molt útils els documents que hem consultat d'una exposició sobre la Font Picant que hi ha hagut a Can Rovira (museu del poble). Finalment, cal esmentar la consulta de documents a la biblioteca i a l'arxiu municipal de Sant Hilari.

Pel que fa a les dificultats, hem de dir que un cop obtingudes les fonts bibliogràfiques, no se n'han presentat masses. Potser la que caldria destacar és que no hem pogut disposar de tanta documentació com ens hauria agradat, ja que gran part de l'arxiu del balneari es va cremar durant la Guerra Civil.

Respecte a l'annex, cal dir que és molt important en aquest treball, ja que constantment hi fem referència citant documents, il·lustracions, entrevistes i fotos que ens ajuden a fer-nos una idea més aproximada i clara del tema.

Per últim, ens agradaria donar les gràcies a totes aquelles persones que ens han fet més fàcil l'elaboració d'aquest treball. Agraïm la seva col·laboració a: Esteve Vilarrassa, actual conservador de la Font Picant; al Sr. Ribot, propietari de la propietat i a Anna Palou Arias, ex - minyona d'una fonda de Sant Hilari, per les entrevistes concedides; a Àngel Serradesanferm, historiador, per haver-nos cedit bibliografia del seu arxiu; a Montse Mialet i Ariana Anglada, per haver-nos facilitat

la feina al laboratori; a Jordi Tarrés, per l'ajuda prestada en el muntatge del DVD que adjuntem al treball; a Montserrat Rocafiguera, la tutora del treball i també a la família.

1. INTRODUCCIÓ

1.1. Les aigües mineromedicinals. Què són?

L'aigua és un element indispensable per la creació i el manteniment de la vida al planeta. Es troba en condicions naturals (rius, llacs, brolladors, pous, etc.) i porta sals minerals, metalls i altres components químics.

Les aigües mineromedicinals són aquelles aigües naturals que, per la seva composició química, tenen una utilitat terapèutica beneficiosa per l'organisme.

Ingerir aigua mineromedicinal en quantitats determinades i durant espais de temps determinats (el que anomenem cures) fa que l'aigua produeixi uns efectes a l'organisme, segons la composició específica de l'aigua.

1.1.1. Tipus d'aigües mineromedicinals que trobem a Catalunya

Les aigües mineromedicinals que trobem als balnearis catalans i els efectes principals que produeixen a l'organisme¹, són les següents:

- **Clorurades:** són aigües riques en clorurs, que tenen propietats estimulants i fan que augmenti la secreció gastrointestinal i que augmenti la secreció de la bilis al budell.
- **Sulfatades:** hi ha un predomini de ió sulfat. Són diürètiques, laxants i purgants. Fan que hi hagi un augment d'excreció de la bilis al budell. Estan contraindicades per les malalties inflamatòries intestinals.
- **Bicarbonatades:** són aquelles aigües que es caracteritzen per tenir una elevada proporció de l'anió bicarbonat en la seva composició química. Són antiàcides, diürètiques i antilisiàtiques (impedeixen la formació d'àcid úric). Fan que hi hagi un augment de secreció al pàncreas.
Dins d'aquesta varietat, podem fer una sub-classificació en sòdiques, càlciques i magnèsiques
- **Ferruginoses:** són aigües riques en ferro; contenen més de 5 mg/l de compostos de ferro en solució. Són astringents (tenen la capacitat de contreure les capes superficials de la pell, actuant com a protectors d'aquesta pell). Estan especialment recomanades en casos d'anèmia.

¹ MITJÀ i SARVISÉ, Albert. *Balnearis. Els recursos minerals de Catalunya, les aigües minerals* Generalitat de Catalunya. Departament d'Indústria, Comerç i Turisme Barcelona, 1999, Pàg. 38-39

- **Carbòniques:** són aigües gasoses que contenen dissolt diòxid de carboni. També són anomenades aigües picants. Fan que hi hagi un augment de la gana (sempre que es prenguin mitja hora abans dels àpats), fan que hi hagi un augment de l'absorció de nutrients al duodè, fan que hi hagi un augment de la secreció de clorhídric a l'estómac.
- **Litíniques:** són aigües que contenen una quantitat de liti superior a 1 mg/l. Prevenen l'aparició de càries a les dents.
- **Sulfuroses:** són aigües que es caracteritzen pel seu contingut reduït en sofre.
- **Sulfhídriques:** contenen àcid sulfhídric dissolt. Aquest gas fa que tinguin una olor molt peculiar i desagradable que fa que a vegades, per aquest motiu, siguin conegudes com a *aigües pudoses*.

1.2. Breu evolució històrica de l'ús de les aigües medicinals

En totes les civilitzacions apareix l'aigua com a un element essencial per al desenvolupament i la supervivència: per beure-la, com a mesura d'higiene, etc.

Tales de Milet (aprox. 624-546 aC), un dels savis de Grècia, creia que l'aigua era l'Arkhé (el primer principi de la realitat, allò del qual totes les coses estan formades) i això ja demostra que per als grecs, l'aigua era un element essencial.

La civilització romana ha estat, segurament, la que més ús ha fet de les aigües mineromedicinals. Van ser els romans els que van introduir els banys i les termes a Hispània, de les quals se'n va fer un gran ús en aquella època.

Durant diversos moments de l'Edat Mitjana, el termalisme a la Península Ibèrica va entrar en èpoques de crisi i es va poder conservar gràcies a la presència de sarraïns i jueus, que van ser els encarregats de mantenir-lo perquè no es perdés.

A partir del segle XVI, a Europa hi ha un ressorgiment de les termes romanes i trobem l'origen del balnearis europeus. Aquest fenomen va arribar a l'Estat Espanyol al segle XIX i a partir d'aquest moment, va viure una època de gran esplendor que va anar minvant gradualment.

Les següents poesies reflecteixen els alt -i- baixos que va tenir el termalisme a la Península en diversos moments de la història:

¿Es pecado entrar en los baños?

*Solían usar en Castilla
Los señores tener baños,
Que mil dolencias y daños
Sanaban á maravilla;
Y pues hay tan pocos de ellos,*

*Y poco vemos tellos;
Quería de vos saber
Si por salud o placer
Es pecado entrar en ellos*

Respuesta

*(...)
Pues bien es concedido
Entrar por necesidad,
Siendo por vicio y maldad
A todos es prohibido.
Y con mujeres extrañas,
Y peligrosas compañías
Y aun así el hijo con su padre,
Y mucho más con su madre,
Que son muy torpes hazañas.
Y por quitar estos daños
Fue provechoso y honesto
Que el rey D. Alfonso el sexto
Hizo destruir los baños.
Que los sabios le dijeron
Que los suyos se perdieron
Porque en baños ocupados
Como hombres acobardados
De la batalla huyeron
Que los baños pueden ser
Al enfermo beneficio,
Mas quien los toma por vicio
Tórnase medio mujer.²*

Estando en los baños

*Si quereis saber señores,
Qué es la vida de estos baños,
Es sabor de sinsabores,
Por un placer mil dolores,
Por un provecho mil daños.
Es un dulce desvarío*

²MITJÀ SARVISÉ, Albert. *Balnearis. Els recursos minerals de Catalunya., les aigües medicinals*
Departament d'Indústria, Comerç i Turisme de la Generalitat de Catalunya
1999, pàg. 23

*Con que se engaña á la gente,
Do combaten juntamente
Lo caliente con lo frío,
Lo frío con lo caliente.
Vienen de todos estados,
Tras estos locos placeres,
Muchos mal aconsejados,
Frailes, clérigos, casados,
Hombres varios y mujeres.
(...)
andamos allí mezclados
en el agua á todas horas,
después de una vez entrados
los amos con los criados,
las mozas con las señoras.
Es forma de purgatorio
Do cada cual comparece,
A pagar lo que merece,
Sin ser á nadie notorio³*

³ Ídem. Nota anterior Pàg. 25

La Font Picant de Sant Hilari

2. SITUACIÓ GEOGRÀFICA

2.1. Situació de la Font

2.1.1. Situació geogràfica

Situem la Font Picant a la comarca de la Selva, que pertany a la província de Girona. Està ubicada en ple massís de Les Guilleries, que es troba delimitat per la Plana de Vic, el Collsacabra i el riu Ter. Pertany a la parròquia de Mansolí i es troba a una distància de quatre quilòmetres direcció nord-oest del poble de Sant Hilari Sacalm.⁴

2.1.2. Extensió/Propietat

La Font Picant pertany a la família Ribot⁵, de Sant Hilari Sacalm, des de l'any 1902. És una propietat petita⁶, delimitada per la riera d'Osor i la carretera que uneix Sant Hilari amb Osor. Pertanyen a la propietat diverses fonts, tres d'elles són picants i tenen propietats curatives(fet que les va fer famoses) . També hi trobem l'edifici que va funcionar com a Hotel/Balneari durant més de cinquanta anys(del 1881 al 1936). Hi ha una petita extensió de terreny que era destinada als jardins d'aquest hotel, així com també unes pistes⁷ on els clients podien passejar i practicar activitats a l'aire lliure. Trobem també un pou de gel⁸(on es guardaven aliments i geludes per tal de conservar-los).

2.2. Climatologia del lloc

2.2.1. Clima general

Els principals elements que determinen el clima d'una determinada regió són la temperatura, les precipitacions i els vents.

En funció d'aquests tres elements, classifiquem el clima de Catalunya com a clima mediterrani, que està caracteritzat per tenir uns estius secs i uns hiverns més aviat suaus i plujosos.

El clima però, no és igual a tots els llocs de Catalunya, hi ha petites variacions entre una zona i una altra. Concretament, a la zona que situem la Font Picant (al Gironès) trobem el clima mediterrani litoral humit. No hi ha una gran variació pel que fa a les característiques del clima mediterrani en general: els

⁴ Veure annex. Pàg. 28 Document 34

⁵ Veure annex. Pàg. 17 Document 17 i entrevista Sr. Ribot

⁶ Veure annex. Pàg. 29 Document 35

⁷ Veure annex. Pàg. 63 Fotos 56,57,58

⁸ Veure annex. Pàg. 55 Foto 41

hiverns són frescos, les precipitacions abundants que superen els 1000 mm anuals i el període àrid a l'estiu és curt (els mesos de juliol i agost)⁹.

2.2.2. Dades meteorològiques de Sant Hilari Sacalm

2.2.2.1. Dades del moment del funcionament del balneari

La taula següent, extreta d'unes dades que el Dr. Nicolás Pérez Jiménez¹⁰ va recollir durant un període de cinc anys(1887-1891), ens mostra les característiques climàtiques que hi havia a la zona de la Font Picant poc temps després de l'obertura de l'Hotel:

2.2.2.2. Dades actuals

La taula següent, creada a partir de les dades recollides durant els últims cinc anys a Sant Hilari Sacalm, cedides per l'Estació Meteorològica Municipal,¹¹ els mostra les característiques climàtiques de la zona en l'actualitat:

⁹ *Nova Enciclopèdia Catalana de l'Estudiant*

Volum 7. L'Univers i la Terra Pàg. 373-381

Ed. Carrogio

CABELLÓ, M., FALCÓ, M., LOPE, S., SOLÀ, M., *Biologia 1*

Ed. Claret

Barcelona, 1998 Pàg. 24-28

¹⁰ PÉREZ JIMÉNEZ, Nicolás. *Termas de San Hilario. Estudio Físico clínico Hidrológico*

Barcelona, 1892 Pàg.92-107

¹¹ Veure annex. Pàg. 88 Altres

2.2.2.3. Comentari de les taules

Observant les dues taules, podem comprovar que hi ha hagut lleus canvis de temperatura a Sant Hilari des del 1890 fins al 2003.

- En la primera taula podem veure que la temperatura mitjana durant aquells cinc anys(1887-1891) era de 18,3° C , mentre que en la segona, veiem que ha estat lleugerament més elevada(uns 22,8° C), és a dir, que la temperatura mitjana ha augmentat en 4,5 graus en 112 anys.
- Podem comprovar que tant les temperatures màximes com les mínimes de la primera taula són més o menys uniformes(van dels 24°C als 27° C en les màximes i dels 10 als 14° C en les mínimes), mentre que en les temperatures màximes i mínimes dels últims cinc anys(2^a taula) hi ha hagut molta variació termomètrica(van dels 21,5°C als 31,4° C en les màximes i dels 5 als 20° C en les mínimes).
- Reafirmant el punt anterior, podem dir que la oscil·lació mitjana dels mesos d'estiu dels últims cinc anys(1999-2003) ha augmentat en 3° C des del quinquenni del 1887-1891.
- Pel que fa al règim de pluges, observem que fa cent anys(aproximadament), plouia molt més que ara. Només cal mirar les dades: abans van caure 2108 mm de pluja i ara n'han caigut 44,56.
- Pel que fa al règim de vents, observem que no hi ha hagut gaire diferència entre una època i l'altra.

2.2.3. Avantatges del clima

El clima que trobem a la zona de la Font Picant produeix certs avantatges que són beneficiosos per l'organisme. La disminució de la pressió atmosfèrica i l'altura a la qual es troba l'estació balnearia fan que augmentin el nombre i la intensitat dels moviments respiratoris, que la circulació sanguínia sigui més activa i arribi més sang als pulmons i que aquesta circuli amb més facilitat i fluïdesa, etc.

La combinació de l'aire pur que hi ha, amb l'augment de la circulació i la respiració, fan que augmentin les combustions orgàniques i que augmenti la gana, que millorin les digestions i s'afavoreixin les secrecions i la transpiració cutània.

Degut a tot això, l'organisme guanya pes, recobra forces i s'enforteix fisiològicament¹².

2.3. Vegetació

2.3.1. Vegetació general

La vegetació que trobem a la Font Picant és la característica dels boscos mediterranis: alzinars, pinedes, arbres caducifolis com faigs, roures, castanyers, etc.¹³

- L'alzinar: boscos on hi ha un clar predomini de l'alzina. L'alzina és un arbre corpulent, que pot arribar fins als vint-i-cinc metres d'alçada. El fruit que fa és la gla. És molt resistent tant al fred com a la calor. El sotabosc de l'alzinar és molt dens i hi trobem bàsicament arbustos i algunes lianes.
Trobem alzinar pels voltants de la font (tot i que és un arbre que no creix gaire bé en sòls rics en sals minerals)
- Pinedes de pi pinyer: són boscos on s'hi troba el pi pinyer. Cal dir que no creix espontàniament, sinó que ha estat introduït a la zona per l'home. El pi pinyer té una copa en forma de para-sol i fa unes pinyes amples i grosses que donen pinyons comestibles.
- Fageda: Boscos on hi ha un predomini important de faigs. El faig és un arbre molt alt, que fa que a l'interior del bosc hi hagi molta ombra i degut a això, el sotabosc que hi trobem està format, bàsicament, només per herbes que recobreixen el sòl. No hi ha arbustos.
- Rouredes: boscos on trobem, principalment, roures. Es distingeix entre rouredes seques i rouredes humides. Aquestes últimes són les que hi ha a la zona de la Font Picant, perquè creixen en vessants humides i sòls àcids.
- A la zona que constitueix els jardins de l'Hotel trobem principalment castanyers, un tipus d'arbre de fulla caduca (que cau a l'època del fred) que dona uns fruits anomenats castanyes.

¹² *Aguas minero-medicinales de San Hilario Sacalm. Álbum Memoria*
Barcelona, 1904 Pàg. 12

¹³ *Nova Enciclopèdia Catalana de l'Estudiant.*
Volum 7. L'Univers i la Terra Pàg. 383-386
Ed. Carrogio

2.4.2. Plantes medicinals

Pels voltants de la propietat de la font picant, trobem tot un seguit de plantes amb propietats medicinals, tal i com mostrem a continuació¹⁴:

Classificació de les plantes medicinals de l'estació termal segons la seva acció terapèutica:

Acció terapèutica	Nom vulgar	Espècie
PURGANTS	vidauda	<i>Clematis vitalba</i>
	Marxibuls	<i>Helleborus foetidus</i>
	Brionia	<i>Bryonia dioica</i>
DEPURATIVES	herba fetgera	<i>Anemona hepatica</i>
	Escabiosa	<i>Scabiosa granuntia</i>
DEPURATIVES	sanguinaria	<i>Antennaria dioica</i>
CALMANTS	Herba de les set sangries	<i>Lystospermum fruticosum</i>
	cinoglosa	<i>Cinoglossum officinale</i>
	Herba mora	<i>Solanum nigrum</i>
	Dolça mare	<i>Solanum dulcamare</i>
	Belladona	<i>Atropa belladonna</i>
	Herba caixalera	<i>Hyosciamus niger</i>
ASTRINGENTS	Herba de la Mare de Déu	<i>Hyosciamus albus</i>
	polígala	<i>Poligala vulgaris</i>
	Cirerer	<i>Prunus avium</i>
ESTOMÀTIQUES	Escanya gats	<i>Prunus spinosa</i>
	camamilla	<i>Anthemis mobilis</i>
ANTISÈPTIQUES	Menta	<i>Menta sativa</i>
	barballó	<i>Lavandula vera</i>
DIÜRÈTIQUES	Poniol	<i>Menta pulegium</i>
	digital groga	<i>Digitalis lutea</i>
	Agram	<i>Cynodon dactylon</i>

* Les plantes que tenen una acció terapèutica depurativa són aquelles que tenen la capacitat de llevar les impureses que hi puguin haver a la sang.¹⁵

* Un calmant és aquell medicament o altre mitjà terapèutic que té una acció tranquil·litzant¹⁶.

¹⁴ Ídem. Nota anterior, Pàg. 50-67

¹⁵ Diccionari de la Llengua Catalana. Enciclopèdia Catalana Edició de El Periódico de Catalunya Barcelona, 1997 Pàg. 318

¹⁶ Ídem Nota anterior. Pàg. 171

* Les plantes que tenen una acció astringent són aquelles que tenen la propietat de contreure les capes superficials de la pell, actuant com a protectors superficials i com a desinfectants.¹⁷

* Les plantes que tenen una acció terapèutica estomàtica són aquelles que afavoreixen l'acció digestiva i són adequades per combatre la digestió alterada.¹⁸

* Plantes amb acció terapèutica antisèptica: són aquelles plantes que eviten que es produeixin infeccions.¹⁹

* Plantes diürètiques: plantes que afavoreixen l'eliminació de l'orina.²⁰

¹⁷ Ídem Nota anterior. Pàg. 95

¹⁸ Ídem Nota anterior. Pàg. 501

¹⁹ Ídem Nota anterior. Pàg. 67

²⁰ Ídem Nota anterior. Pàg. 375

3. L'AIGUA

3.1. Presentació de les fonts

Les fonts mineromedicinales que actualment constitueixen la propietat de la Font Picant són tres:

- La font de Sant Josep
- La font de Santa Escolàstica
- La font de Santa Teresa

La font de Sant Josep:

De totes les fonts del balneari, va ser la primera de la que se'n va conèixer l'existència. El Dr. Garavalosa, metge del poble, la va donar a conèixer l'any 1779. La construcció actual de la font és de l'any 1927²¹ i la va fer un arquitecte modernista anomenat Josep Maria de Pericas.

S'hi pot accedir per unes escales que trobem just entrar a la propietat si venim de la carretera o bé per un caminet que voreja la casa dels masovers.

A sobre la font hi podem llegir "*Benedicte fontes Domini*", és a dir, beneïu les aigües del Senyor. També hi podem veure unes petites cavitats amb uns números²² gravats que corresponen als números de les habitacions de l'Hotel (cada hoste podia deixar-hi el seu got).

Quan hi havia molta afluència de gent al balneari, a la font hi havia un home que s'encarregava de timbrar el tiquets²³ de cada client i d'aquesta manera es controlava que cada pacient prengués la dosi d'aigua que li havia prescrit el metge.

Abans d'aquesta construcció de pedra n'hi havia hagut una altra²⁴. Era de fusta i es va cobrir amb una marquesina de ferro per tal de que els clients s'hi poguessin aixoplugar a sota si plovia, però un fort aiguat l'any 1926 es va endur la construcció riera avall²⁵.

Font de Santa Escolàstica:

La font de Santa Escolàstica va ser descoberta l'any 1877 (98 anys després de que es donés a conèixer la Font de Sant Josep).

S'hi pot accedir per unes escales que comuniquen amb un dels patis del balneari.²⁶

²¹ Veure annex. Pàg. 51 Document 32

²² Veure annex. Pàg. 51 Document 31

²³ Veure annex. Pàg. 15 Document 11

²⁴ Veure annex. Pàg. 49-50 Fotos 27-28-29-30

²⁵ Revista de Girona. "Les Guillerries i l'aigua" N° 129
Edició Juliol-Agost Pàg. 75

²⁶ Veure annex. Pàg. 43 .Fotos 14-15

La font queda recollida per una petita cavitat, molt semblant a una cova²⁷ i la seva aigua conté moltes sals minerals. Si ens bevem l'aigua en un got, podem veure com aquestes sals es dipositen al fons²⁸ i semblen pedretes.

Font de Santa Teresa:

Igual que la font de Santa Escolàstica, la font de Santa Teresa va ser descoberta l'any 1877.

S'hi accedeix per un dels passeigs de la propietat, conegut amb el nom de Passeig dels Enamorats²⁹.

Inicialment, es va fer una construcció molt semblant a una cova i posteriorment, al 1890 es va construir la caseta que encara ara trobem.³⁰

Aquestes tres fonts van ser declarades d'utilitat pública al 1879.³¹

Es coneix, també, l'existència de dues fonts més, que actualment s'han perdut. Aquestes fonts són:

- La Font de Santa Modesta
- La Font de Sant Joan³²

3.2. Anàlisis químiques

3.2.1. Taules

3.2.1.1. Anàlisis antigues

La primera anàlisi química que es va fer va ser de la font de Sant Josep i la va realitzar el Dr. Balcells(químic), l'any 1779. Trobem aquesta anàlisi a una memòria del Dr. Poudevida³³ i diu el següent:

Cada 30 libras de agua contienen:	
63 g	Sulfato de magnesia
30 g	Carbonato de magnesia
32 g	Hydroclorato de magnesia
37 g	Carbonato de hierro
29 g	Silice
20 g	Arsilla
18 g	Sulfato de potasa
16 g	Nitrato de potasa

²⁷ Veure annex. Pàg. 54 Foto 39

²⁸ Veure annex. Pàg. 54 Foto 40

²⁹ Veure annex. Pàg. 48 Fotos 25-26

³⁰ Veure annex. Pàg. 52-54 Fotos 33-38

³¹ Veure annex. Pàg. 17 Document 17

³² Veure annex. Pàg. 45 Foto 19

³³ POUDEVIDA, Francisco de Paula *Agua mineral de Sant Hilario. Memoria sobre las propiedades y eficacia de la misma.* Pàg. 14

Posteriorment, Ramon de Manjarrés (Dr. De l'Escola Industrial de Barcelona) va realitzar una anàlisi de les tres fonts que van ser declarades d'utilitat pública al 1879: la font de Sant Josep, la font de Santa Escolàstica i la font de Santa Teresa.³⁴

Un metge director de l'Hotel, el Dr. Nicolás Pérez Jiménez va fer una anàlisi de les fonts de Santa Modesta i de Sant Joan.³⁵

A les etiquetes de les ampolles d'aigua que s'exportaven de la Font Picant, trobem una anàlisi diferent en l'etiqueta de l'ampolla de la font de Sant Josep³⁶ (anàlisi realitzat pel Dr. Casamada), mentre que en les ampolles de les fonts de Santa Teresa³⁷ i de Sant Joan³⁸ trobem les mateixes anàlisis que van efectuar Ramon de Manjarrés i el Dr. Pérez Jiménez.

3.2.1.2. Anàlisis actuals

Hem realitzat una anàlisi qualitativa³⁹ de les fonts de Sant Josep, de Santa Escolàstica i de Santa Teresa per tal de determinar alguns dels components de les aigües.

Ens hem fixat en la temperatura, en el pH, en si l'aigua contenia nitrats, nitrats i l'amoni, en els clorurs i en la duresa.

Aquests són els resultats:

FONTS			
	St. Josep	Sta. Escolàstica	Sta. Teresa
Temperatura	13°C	12° C	13° C
pH	7,06	7,4	7
nitrats	0 mg/l	0 mg/l	0 mg/l
nitrats	1 mg/l	1 mg/l	1 mg/l
amoni	0,1 mg/l	0,1 mg/l	0,1 mg/l
clorurs	pocs	forces	bastants
duresa	aigua dura	aigua força dura	aigua dura

3.2.2. Comparació de les anàlisis

Per comparar les anàlisis ens fixarem en la que va realitzar Ramon de Manjarrés⁴⁰ i en els resultats que hem obtingut nosaltres.

- Observem que la temperatura de l'aigua de les fonts és 1° C més elevada en les nostres anàlisis. Això pot ser degut a que vam recollir les mostres

³⁴ Veure annex. Pàg. 17 Document 17

³⁵ Veure annex. Pàg. 18 Document 19

³⁶ Veure annex. Pàg. 7 Document 1

³⁷ Veure annex. Pàg. 7 Document 2

³⁸ Veure annex. Pàg. 68 Document 3

³⁹ Veure annex. Anàlisi de les aigües, realitzat al laboratori de l'Esorial

⁴⁰ Veure annex. Pàg. 17 Document 18

d'aigua a principis del mes d'octubre i en aquesta època l'aigua és més calenta, ja que s'ha escalfat durant l'estiu i li costa tornar-se a refredar(perquè l'aigua és termorreguladora). A més, la temperatura ambient ha augmentat des d'ençà.

No obstant, observem que tant en les nostres anàlisis com en les altres, la temperatura de l'aigua de les fonts de Sant Josep i de Santa Teresa és 1°C més elevada que la de l'aigua de la font de Santa Escolàstica.

Degut a que la nostra anàlisi és qualitativa i no podem saber exactament en quina quantitat hi ha carbonats i clorurs, només podem dir que:

- Pel que fa als clorurs, observem que en totes dues anàlisis, l'aigua que en conté menys és la de la font de Sant Josep, seguida de la de Santa Escolàstica i en la que n'hi ha més és en l'aigua de la font de Santa Teresa.
- Respecte a la duresa, observem que l'aigua més dura(la que conté més carbonats) és la de la font de Sant Josep. A continuació trobem la de la font de Santa Teresa i per últim, la que té menys carbonats és l'aigua de la font de Santa Escolàstica.

3.4. Malalties que cura l'aigua

L'aigua de la Font Picant té la capacitat de guarir diverses malalties gràcies a que és mineromedicinal.

Aquestes malalties són:

3.4.1. Litiasi

La **litiasi** és una malaltia que consisteix en la formació de càlculs(pedres o sorres) en les vies excretores de certs òrgans o glàndules. També s'anomena **calculosi**.

Existeixen diferents tipus de litiasi segons el lloc on es formen els càlculs:

- Apendicular: presència de càlculs o sorres a l'interior de l'apèndix⁴¹ (òrgan que pertany al sistema digestiu humà), que poden provocar apendicitis agudes(greus inflamacions d'aquest òrgan).
- Pancreàtica: presència de càlculs als conductes excretores del pàncrees⁴² (glàndula del sistema digestiu).
- Renal: presència de càlculs al ronyó⁴³ (òrgan de l'aparell excretor) o a les vies urinàries⁴⁴ de substàncies dissoltes en l'orina. Aquestes substàncies poden ser d'àcid úric, d'oxalat o fosfat de calci, etc.

⁴¹ Veure annex. Pàg. 32 Il·lustració 39

⁴² Veure annex. Pàg. 32 Il·lustració 41

⁴³ Veure annex. Pàg.31 Il·lustració 38

⁴⁴ Veure annex. Pàg. 31 Il·lustració 37

- Urinària: litiasi renal
- Vesical: presència de càlculs a la bufeta urinària⁴⁵ (òrgan del sistema excretor), procedents del ronyó o bé produïts per una retenció d'orina.⁴⁶

La litiasi produeix els anomenats còlics o atacs de pedra, que solen començar amb un lleu dolor lumbar(zona inferior de l'esquena) o abdominal(zona inferior de la panxa) i segueixen amb un altre de més intens i violent. A aquest dolor si uneix la formació de càlculs o sorres en els esmentats òrgans. A vegades aquests còlics poden anar acompanyats de vòmits.⁴⁷

Els còlics que afecten als ronyons s'anomenen còlics nefrítics.

3.4.2. Colelitiasi

La **colelitiasi** és un tipus de litiasi, concretament de **litiasi biliar**.

La litiasi biliar o colelitiasi és una malaltia que consisteix en la formació de càlculs a les vies biliars(conductes que transporten la bilis, un líquid que segrega el fel), sobretot a la bufeta del fel⁴⁸

Els càlculs poden ser de diferents materials o substàncies: de colesterol, d'una substància anomenada bilirrubinat càlcic, una barreja d'aquests dos compostos, etc.⁴⁹

La colelitiasi produeix els còlics hepàtics(del fetge), que, igual que els còlics nefrítics i altres tipus de còlics, produeixen un dolor molt intens, etc. A més, els còlics hepàtics solen anar acompanyats de vòmits i febres moderades o altes.⁵⁰

3.4.3. Gota

Malaltia consistent en l'acumulació d'àcid úric i urats(sals d'àcid úric) a la sang i a les articulacions(zona d'unió entre dues parts rígides del cos, com ara els ossos, que permet la mobilitat).

La **gota** fa que les articulacions es desgastin gradualment i també produeix dipòsits d'urats a sota la pell i als cartílags(teixit de sosteniment) que fan que aquestes zones s'inflamin i produeixin molt dolor. L'accés d'urats també pot provocar la formació de càlculs als ronyons.⁵¹

⁴⁵ Veure annex. Pàg.31 Il·lustració 37

⁴⁶ Alsina, J; Casassas, J; Ramis, J; Llauredó, E; Francí, J; *Diccionari Enciclopèdic de Medicina* Acadèmia de Ciències Mèdiques de Catalunya i de Balears Enciclopèdia Catalana, Barcelona, 1990 Pàg. 878

⁴⁷ Marañón, Gregorio *Manual de Diagnóstico etiológico. Diccionario Clínico de síntomas y síndromes* Espasa- Calpe, S.A.

Madrid, 1984, Pàg. 259-260

⁴⁸ Veure annex. Pàg. 31 Il·lustració 37

⁹ Ídem nota núm. 35, Pàg. 878

⁵⁰ Ídem Nota núm. 36, Pàg. 259

⁵¹ *Diccionario Médico Teide*

Traducció i interpretació: Dr. R. Ruiz Lara

Aquesta malaltia s'anomena així perquè antigament es creia que era deguda a una substància que queia gota a gota a l'articulació. És més freqüent en l'home que en la dona.⁵²

Existeixen diversos tipus de gota, tot i que la més comuna és la gota clàssica, que afecta, majoritàriament, a l'articulació metatarsofalàngica del dit gros del peu⁵³, tot i que també pot afectar altres articulacions, com ara la del colze⁵⁴, etc.

La gota ve precedida per uns dies de malestar general, diarrees, mals de cap, ... i després de patir una situació d'estrès, cansament, una emoció forta, etc. apareix un dolor molt fort al lloc indicat, amb una intensa inflació i enrogiment de la pell.⁵⁵

3.4.4. Anèmia i clorosi

L'anèmia és una malaltia provocada per la reducció de la quantitat d'hemoglobina (proteïna que transporta oxigen) a la sang.

Els síndromes més típics que produeix l'anèmia són: cansament excessiu, pal·lidesa (aspectes grogós de la pell), fatiga, vèrtig, pols ràpid, poca resistència a les infeccions, etc.

Pot ser deguda a una gran pèrdua de sang, a la falta de ferro, a un defecte en la producció dels glòbuls rojos de la sang, etc.⁵⁶

La **clorosi** és un tipus d'anèmia que apareix gairebé exclusivament en el sexe femení durant la pubertat i que sol estar associada a una dieta deficient en ferro i proteïnes i es caracteritza per una pell pal·lida, amb coloració verdosa.⁵⁷

Davant dels símptomes que presenta la clorosi, s'ha d'investigar a què pot ser deguda abans de prescriure qualsevol tractament. Les causes més freqüents són: una possible infecció (sobretot tuberculosi), intoxicacions cròniques (ingesta continuada d'algun aliment nociu per aquella persona), una alimentació insuficient, deficiència de la funció ovàrica (trastorns als ovaris) etc.⁵⁸

3.4.5. Dispèpsia i gastràlgia

Barcelona, 1992, Pàg. 288

⁵² Ídem Nota núm. 35, Pàg. 700

⁵³ Veure annex. Pàg. 30 Il·lustració 36

⁵⁴ Ídem Nota anterior

⁵⁵ Ídem Nota núm. 36, Pàg. 449-450

⁵⁶ Marañón, Gregorio *Diccionario Médico Teide*
Espasa-Calpe, S.A.

Madrid, 1984, Pàg. 29

⁵⁷ Ídem Nota núm. 36, Pàg. 293

⁵⁸ Ídem Nota núm. 36, Pàg. 398

La **dispèpsia** és el nom genèric que es dona als trastorns digestius(gàstrics o intestinals)⁵⁹

La dispèpsia és una digestió alterada que generalment produeix un dolor o molèstia a l'estómac⁶⁰ després de menjar i que a vegades, va acompanyada de nàusees i vòmits.⁶¹

Els símptomes més característics que presenta aquesta malaltia són: desgana, sensació d'estar ple, eructes, nàusees, dolor a l'estómac, mal alè, flatulència(tenir flats), alteracions intestinals(diarrees, etc.)⁶²

La **gastràlgia** és una malaltia que produeix dolor d'estómac.

Els símptomes més comuns que presenta són molt similars a la dispèpsia: dolor a l'estómac, nàusees, vòmits, eructes, sensació de plenitud(d'estar ple, tip), flatulència(tenir flats), pèrdua de la gana, alteracions intestinals secundàries(com diarrees, etc.), enflaquiment, mal de cap, ... A vegades pot anar acompanyada de febres.⁶³

3.4. Casos concrets de guaricions

A continuació podem llegir alguns dels casos concrets de guaricions, gràcies a les aigües picants, que hem extret de l'Àlbum Memòria de l'Hotel Martin⁶⁴.

3.4.1. Casos de litiasi

Entre els anys 1887 i el 1891, més de 1000 pacients de mal de pedra van acudir a les termes de Sant Hilari Sacalm per posar remei al seu mal. Els afectats són aproximadament una tercera part de tota la gent que va passar pel balneari entre aquests anys.

- Sr. J.C., de 54 anys, casat, resident a Barcelona, ex - diputat de les Corts.

Va patir durant anys de còlics nefrítics, expulsant càlculs de color vermellós, de diverses mides(entre un gra de blat i un cigró). Les anàlisis van demostrar que la composició d'aquestes pedres era bàsicament d'àcid úric i en menys quantitat s'hi va trobar urat de calci, magnesi, potassi i amoni.

Al 1884 va començar a prendre les aigües de la Font de St. Josep, en dosis d'entre ¼ i 1 litres al matí i a la tarda, durant un període de vint dies.

Va repetir aquest tractament durant vuit temporades més(1885-91)

⁵⁹ Alsina, J; Casassas, O; Costa, J M^a; Laporte, J; Ramis, J *Vocabulari Mèdic* Acadèmia de Ciències Mèdiques de Catalunya i de Balears Barcelona, 1979, Pàg. 73

⁶⁰ Veure annex. Pàg. 32 Il·lustració 39

⁶¹ Ídem Nota núm. 45, Pàg. 180

⁶² Ídem Nota núm. 35, Pàg. 435

⁶³ Ídem Nota núm. 36, Pàg. 242

⁶⁴ *Aguas Medicinales de San Hilario Sacalm. Álbum- Memòria* Edició 1904 Pàg. 16-28

El primer any va notar alleugeriment, el segon va millorar notablement i el tercer van desaparèixer completament els còlics i els càlculs, restant totalment guarit.

- Sr. E.S., de 49 anys, casat, natural de València, era un militar retirat.

Feia anys que durant alguna temporada la seva orina deixava un sediment de color vermellós, que generalment apareixia quan l'home patia impressions fortes i desagradables. Va anar a prendre les aigües al 1890 perquè es pensava que patia del mal de pedra. Es va analitzar el sediment i es recomanar tranquil·litat i repòs al pacient i se li va receptar que prengués l'aigua de la Font de St. Josep, en dosis de $\frac{1}{4}$ i $\frac{1}{2}$ litre al matí i a la tarda durant vint dies.

Als vuit dies de tractament, la pols vermellosa va desaparèixer.

- Sr. J.R., de 48 anys, sacerdot de Reus.

Pateix des de fa alguns anys de còlics nefrítics amb expulsió de càlculs úrics de la mida de cigrons.

Ve a St. Hilari al 1890 i se li prescriu que prengui entre $\frac{1}{4}$ i 1 litre d'aigua de la Font Picant, dos cops al dia durant, com a mínim, vint dies.

Va seguir el tractament i durant tots aquells anys no va tenir més còlics ni tampoc va fer més pedres, sentint un notable alleugeriment.

***Pel que fa a la litiasi fosfàtica, les aigües alcalines i diürètiques de la Font impedeixen la formació de certs sediments, restablint l'acidesa natural de l'orina, evitant la precipitació de sals que aquesta mateixa conté i consegüentment, la formació de càlculs fosfàtics. Tot això és gràcies a l'àcid carbònic, que és el millor dissolvent dels fosfats.

3.4.3. Casos de colelitiasi

- Sr. M.R., de 55 anys, comerciant, natural de Sitges i resident a Barcelona.

Va visitar el metge de l'establiment poc després d'haver patit un fort còlic hepàtic. Es trobava desnutrit, pàl·lid, trist, ... i la seva pell encara presentava un color grogós, degut a l'atac.

El Dr. Robert, catedràtic de la UB, li va recomanar que fes ús de les aigües de St. Hilari. Va anar a la consulta el juliol del 1887, on el van examinar i van apreciar que el fetge li havia augmentat de volum.

Se li va prescriure que prengués aigua de la Font de St. Josep durant trenta dies, en dosis de $\frac{1}{2}$ a 3 gots (de capacitat d' $\frac{1}{4}$ de litre)

Al poc temps de fer ús de les aigües, el malalt va notar una millora: va començar a agafar gana, digeria millor, el volum del seu fetge va disminuir, la seva pell tornava a tenir un color rosat, etc.

Va tornar a l'Hotel en temporades successives del 1888-91.

- Sra. J.B de P., de 36 anys, casada, resident a Barcelona.

Va estiuajar durant 8 anys a Sant Hilari Sacalm per guarir-se de càlculs hepàtics que li originaven freqüents i dolorosos còlics.

L'aigua de Vichy no li havia fet efecte i en canvi, amb aquesta aigua picant va quedar totalment guarida, sense patir cap més atac.

Se li va recomanar que es begués entre $\frac{1}{4}$ i 1 litre d'aigua.

A més a més dels càlculs hepàtics, la senyora patia d'obesitat i durant el tractament hidrotermal, es va aprimar notablement.

3.4.2. Casos de gota

- Sr. J.O.D., de 50 anys, casat, comerciant, resident a Barcelona.
Patia intensos atacs de gota, caracteritzats per la inflamació del peu i la cama (algunes vegades del costat dret i altres de l'esquerra). Aquesta inflamació anava acompanyada, segons ell, (fet estrany del cas) d'un "veritable accés de bogeria". Va explicar que durant els atacs perdia el coneixement, adquiria forces colossals que podien durar entre dues i tres hores i després li agafava son (això li permetia calmar el gran estímul que la gota despertava al seu cervell).
Havia fet ús de les aigües de Carlsbad i Vichy, sense obtenir resultats.
Al tercer any de venir a St. Hilari per prendre les aigües, va manifestar que estava totalment curat dels dolorosos i convulsius atacs de gota.
Va prendre l'aigua del manantial número 1 (Font de St. Josep) en dosis d'entre $\frac{1}{4}$ de litre i litre i mig (en progressió ascendent), matí i tarda durant 15 dies.
Va repetir el procés durant nou anys seguits.

3.4.4. Casos d'anèmia i clorosi

- Srta. M.R., natural i resident a Barcelona, és una nena de 9 anys, de mitjana estatura, pell blanca, cabell castany i reposats moviments.
L'onze de juliol de 1898, la seva mare la va portar al balneari perquè la nena no tenia gana, digeriria malament, no tenia ganes de jugar, es cansava de seguida, no dormia bé, era propensa a tenir febres gàstriques i constipats, estava molt flaca i tenia la pell de color grogós.
A Barcelona, varis metges li havien prescrit diverses medicines: reconstituents, oli de fetge de bacallà, preparats de ferro, etc. i tot i cuidar i alimentar molt bé la nena, no millorava.
Al balneari, la van visitar i van considerar que estava anèmica, però no van descartar la possibilitat de que patís tuberculosi. Van aconsellar la seva permanència a Sant Hilari durant un mes i que begués aigua de la Font número 2, de Santa Escolàstica, durant els 30 dies, en dosis de 100 a 200 grams, en dejuna, matí i tarda.
Als sis dies de tractament es van començar a notar els benèfics resultats: li va canviar el color de la pell, va millorar la digestió, va agafar gana, ... de manera que, al final de la seva estada, estava totalment guarida. S'havia nodrit i fortificat sense que el ferro de les aigües l'irrités, tal i com havia temut la seva

mare, ja que li havien hagut de suspendre la medicació de ferro tantes vegades com ho havien intentat, ja que li produïa restrenyiment, mal d'estómac i gastralgies.

- Sra. A.E., dona soltera, de 20 anys, resident a Barcelona. De bona estatura, prima, morena, amb menstruació difícil i dolorosa, no té gana, presenta digestions lentes i difícils (que en alguns casos poden portar a neuràlgia). El 12 de juliol de 1889 es va presentar a la consulta de les termes explicant tots els detalls anteriors i també va dir que cada dia perdia pes, es notava cansada, disgustada i cada vegada més pàl·lida i trista. Es va deduir que A. E. era anèmica i se li va prescriure que begués de 200 a 400 grams, matí i tarda, durant trenta dies, de l'aigua de la Font de Sta. Escolàstica. Els resultats no podien ser més satisfactoris, ja que la malalta va recuperar el bon color, es va engreixar i enfortir i també va notar una important millora en la seva menstruació.

3.4.5. Casos de dispèpsia i gastràlgia

Durant aquest quinquenni(1887-1891) més de 600 malalts d'aquesta malaltia que han fet ús del tractament hidromineral de la Font Picant.

- Sr. C.G., casat, de 42 anys, corredor de borsa, resident a Barcelona. Feia alguns anys que el pacient patia una greu dispèpsia i, a més de patir els símptomes propis d'aquesta, patia de marejos i vertigs, fins al punt de perdre l'equilibri o desmaiar-se abans o després d'haver menjat. L'home estava prim i pàl·lid, no tenia gaire força i es queixava que no podia fer grans esforços mentals. Un doctor de Barcelona li va recomanar les aigües de Sant Hilari i al juliol de 1887 es va presentar a la consulta i se li va receptar que prengués aigua de la Font número 3, de Santa Teresa, en dosis d'entre $\frac{1}{4}$ i $\frac{3}{4}$ de litre al matí i a la tarda. El malalt aviat va començar a millorar, tenint cada dia més fortalesa a l'estómac, regularitat en les deposicions, disminució dels eructes, desaparició dels marejos, etc. de manera que quan es va acabar el tractament, estava totalment recuperat i es podia dedicar a les seves ocupacions habituals. Va tornar altres temporades successives i la seva curació va ser completament consolidada.
- Sr. F.B.C., de 56 anys, casat, advocat, diputat provincial de Barcelona, natural d'aquesta ciutat. Home de temperament nerviós, pateix de dispèpsia des de fa alguns anys. Cada temporada estiujava al balneari per fer ús de les aigües de la Font de Sant Joan(número 5), aconseguint cada vegada, notables resultats. El malalt no tolerava les aigües dels altres manantials de les mateixes termes, ja que li produïen restrenyiment, cremor a l'aparell digestiu, insomni i excitació

nerviosa. En canvi, l'aigua alcalina, pura i dèbilment mineralitzada de la Font de Sant Joan, en dosis de ½ a 1 litre al dia, l'alleugeria notablement del seu mal i tornava a casa seva completament restablert.

3.5. Propietats de l'aigua

Les aigües de la Font Picant són aigües alcalines (tenen un pH aproximat de 7), són de dèbil mineralització, són fredes (solen estar entre els 12-13° C), són carbòniques (són aigües gasoses que contenen diòxid de carboni dissolt), són bicarbonatades mixtes (sòdiques i càlciques) i són ferruginoses (contenen una elevada proporció de ferro)⁶⁵

Gràcies al fet que les aigües tenen aquestes característiques, tenen uns efectes beneficiosos per l'organisme, ja que són⁶⁶:

- Reconstituents (milloren la vitalitat general de l'organisme)
- Sedants (calmen el dolor i ajuden a disminuir els estats nerviosos)
- Resolutives (influeixen de manera directa i ràpida per pal·liar, guarir la malaltia)

3.5.1. Acció fisiològica de l'aigua

Degut a la combinació dels elements d'aquestes aigües picants, es pot observar que uns quants dies després de prendre l'aigua:⁶⁷

- hi ha un augment de la gana
- s'activen les secrecions i excrecions de l'organisme
- la musculatura del malalt adquireix més vigor (guanya força, potència)
- hi ha un augment, en general, de l'energia física i moral del pacient

3.5.2. Aplicacions de cada font

Tot i que les fonts són totes de la mateixa naturalesa (són bicarbonatades mixtes, carbòniques i ferruginoses), les proporcions químiques dels seus elements són una mica diferents d'una font respecte de l'altre i gràcies a això, el ventall d'aplicacions⁶⁸ d'aquestes aigües picants és molt més ampli.

⁶⁵ Exposició sobre La Font Picant a Can Rovira

⁶⁶ *Aguas Medicinales de Sant Hilario Sacalm. Álbum-memoria*
Edició 1915 Pàg. 9

⁶⁷ Ídem Nota anterior, Pàg. 11

⁶⁸ POUDEVIDA, Francisco de Paula *Agua Mineral de San Hilario. Memoria sobre las propiedades y eficacia de la misma*
Barcelona, 1894 Pàg. 10-11

Font de Sant Josep:

És l'aigua més rica en diòxid de carboni i carbonats, per això, és la més apropiada per guarir tota classe de litiasi.

Font de Santa Escolàstica:

És la més recomanable per curar gastralgies i les malalties de l'estómac.

Font de Santa Teresa:

És la més adequada per guarir les malalties del fetge i colelitiasi.

Font de Santa Modesta:

Degut a que contenia molt ferro, s'aplicava principalment als casos de clorosi i anèmia.

Font de Sant Joan:

Gràcies a la seva dèbil mineralització, era molt recomanada en els casos de dispèpsia i gastràlgia.

4. EL BALNEARI DE LA FONT PICANT

4.1. Evolució històrica del balneari

4.1.1. Descobriment de l'aigua picant: els inicis

Les aigües picants de Sant Hilari Sacalm es donen a conèixer al 1779 per un metge del poble, el Dr. Gravalosa. Cal remarcar, però, que aquesta no és la data del descobriment de l'aigua, ja que tenim documents anteriors que demostren que ja se'n coneixia l'existència⁶⁹. En canvi, no en tenim cap que reculli el seu descobriment, encara que coneixem la llegenda que s'explica:

“Habiendo observado los guardias de una manada de bueyes de una casa de campo situada a media legua de distancia de la villa, siguiendo la corriente del río, que su ganado iba siempre con predilección a beber de una fuente que oculta por las malezas manaba del centro de una peña en la misma orilla del río, les entró la curiosidad de probar dicha agua, y con admirable sorpresa encontraron un gusto totalmente distinto de las demás, con la particularidad que a poco rato de haberla bebido, orinaban con más frecuencia y se encontraban más ágiles y con más apetito del que acostumbraban. Esto, no obstante, nada se hubiese adelantado, y tal vez quedara por mucho tiempo desaparecida tan notable preciosidad, si el que tan sabiamente rige nuestros destinos, queriendo que gozáramos de este prodigio, no nos la hubiese patentizado del modo siguiente.

Hallábase entre la manada de bueyes uno, que a consecuencia de los calores del estío, y a causa del excesivo trabajo, padecía una fuerte irritación en los riñones, a los que los labradores llamaban vulgarmente 'orinar sangre', y bebiendo, como los demás, todos los días de la indicada fuente, observaron los guardias que a medida que iba bebiendo se le clarificaba la orina; esto fue motivo suficiente para fijar su atención. Transcurrieron así algunos días, al cabo de los cuales quedó el buey perfectamente curado, y con la agilidad suficiente para volver al trabajo. Esa particularidad fue propagándose entre los labradores del vecindario, y de este modo llegó a los oídos del célebre Dr. Gravalosa, médico de esta villa, el cuál, después de haberse informado minuciosamente de todos los pormenores, quiso probar dicha agua, y observó que a poco rato de haberla bebido, le produjo el efecto de un fuerte diurético, visto lo cual empezó a tantearla, prescribiéndola a algunos enfermos que estaban afectados de la vejiga y riñones y sobre todo de los infecciones calculosas. Felizmente vio coronados sus resultados, quedando radicalmente curados todos los enfermos a quienes la prescribiera”⁷⁰.

També trobem una auca que fa referència al descobriment.⁷¹

El mateix Dr. Gravalosa explica a unes memòries seves⁷² sobre les propietats curatives d'aquesta, que ell mateix va conèixer l'existència de les aigües, gràcies a

⁶⁹ Veure annex. Pàg. 9 Document 4

⁷⁰ Serradesanferm, A.; Pladevall, A. *Sant Hilari Sacalm. Capital de les Guillerries*

Pàg.101

⁷¹ Veure annex. Pàg. 19. Document 20

⁷² GRAVALOSA, Josep. *El agua mineral de San Hilario Sacalm*

què els pagesos que vivien a prop de la zona n'hi van parlar. També diu que en aquells moments, més de 150 pacients de fora del poble van anar a prendre-les.

Difondre les propietats de les aigües per escrit va fer que augmentés el nombre de persones que les prenia.

Les aigües de la Font de Sant Josep, més coneguda pel nom de Font Picant, van començar a ser embotellades i transportades a diferents llocs. El rei Ferran VII d'Espanya, per prescripció dels seus metges, es feia portar l'aigua de la Font Picant pels atacs de gota que patia i com ell, molts altres la prenien, de manera que cada vegada anava agafant més prestigi⁷³.

Al segle XIX, quan a centre Europa es comencen a construir els balnearis que es convertirien en el centre d'atracció de la burgesia, Espanya es trobava en conflictes i guerres i Sant Hilari, no es va poder allunyar d'aquella situació política, social i econòmica. El 22 de juny de 1822, El *Diario de Barcelona*⁷⁴ publicava una notícia que reflectia aquella situació i feia referència a la font:

“La invasión de los facciosos en algunos pueblos del llano de Vich privará a varias personas del beneficio y alivio que reportaban de sus males el uso de las aguas de San Hilario en la misma fuente, para que pues puedan continuar con esta remedio los que gustaren, se proviene que se hallarán en esta ciudad aguas conducidas con las debidas precauciones para disminuir cuando sea posible su alteración”.

A arrel d'aquests enfrontaments amb els carlistes, la font va deixar de ser més freqüentada i aviat el lloc va començar a presentar signes d'una deixadesa que no corresponia al bon nom que aquesta s'havia anat guanyant amb el temps. L'any 1846, per ordre del governador Civil de Girona, l'Ajuntament de Sant Hilari va manar al propietari que ho arreglés⁷⁵, ja que la font es trobava en un estat deplorable. Tot i les millores que s'hi va fer, va costar molt que l'indret recuperés la bellesa que li pertocava, perquè era molt freqüent que la font s'inundés, a causa de les crescudes de la riera d'Osor.

Un altre factor important a tenir en compte era el transport, ja que limitava l'accés. No hi havia carreteres i s'hi havia d'arribar amb ases i mules a través de camins que seguien el curs de la riera. No cal dir que per un malalt que venia des de Barcelona per fer les cures d'aigües, més que unes vacances d'estiu, era un sacrifici que havia de fer si volia gaudir de més bona salut. A partir de que milloren les comunicacions i al 1862 el tren pot arribar fins a la ciutat de Girona, també hi ha una millora en els viatges: el recorregut Barcelona- Hostalrich es fa en tres hores de tren i d'allà a Sant Hilari, ja només calen tres hores més de viatge amb diligència⁷⁶.

1779, pàg. 6

⁷³ Revista de Girona n° 219. “Les Guillerries i l'aigua”
Edició Juliol- Agost 2003 Pàg. 74

⁷⁴ Veure annex. Pàg. 10 Document 5

⁷⁵ Idem Nota núm. 62

⁷⁶ *Aguas medicinales de San Hilario. Álbum memoria*
Edició de 1904 Pàg. 5

L'aigua picant torna a guanyar prestigi i sorgeix la necessitat d'allotjar al poble tota aquella gent que arriba a l'estiu per fer les cures d'aigües.

Al 1877 es descobreixen dues fonts més i són anomenades Font de Santa Escolàstica i Font de Santa Teresa. Els descobriments no s'acaben aquí, i només un any més tard, es troba una quarta font: la de Santa Modesta. El 31 de desembre de 1879, les fonts de Sant Josep, de Santa Escolàstica i de Santa Teresa, són declarades, per reial decret, d'utilitat pública⁷⁷.

Comença a haver-hi una aflluència important de gent a zona i els propietaris es plantegen la necessitat de construir un establiment al peu de les fonts. Pocs mesos després, es donarà a conèixer una cinquena font, batejada amb el nom de Sant Joan.

Només un any més tard, al 1881, s'inaugura el balneari. Es pot dir que aquest fet marca el període d'esplendor de les aigües picants.⁷⁸

4.2.1. Màxima esplendor de l'aigua

El que es podria qualificar com la 'temporada d'or' de les aigües picants va arribar al 1879, quan tres de les fonts van ser declarades d'utilitat pública. L'any 1882 les aigües van rebre una menció honorífica a l'Exposició de Madrid i també van obtenir les medalles d'or a la d'Amsterdam al 1883 i de Niça al 1884⁷⁹.

Els amos, el matrimoni Francesc Martorell i Teresa Saleta, va veure la necessitat de poder oferir a la seva clientela la comoditat de poder allotjar-se a les mateixes fonts, per evitar la incomoditat de desplaçar-se des de Sant Hilari i per això van decidir construir el balneari de la Font Picant. Per poder cobrir les despeses que això va suposar, van haver de vendre's alguna propietat seva (la de la finca del Soler, segurament que entre altres), ja que s'havien hipotecat, es diu, en 280.000 pessetes (realment molts diners per l'època en que ens situem).⁸⁰

El projecte de l'establiment va ser encarregat a un arquitecte barceloní, August Font i Carreras, que va aixecar un edifici de dues plantes que es va inaugurar el 15 de juny de 1881. Malgrat tot, les expectatives de que hi anés més gent no van ser les esperades: la gent encara era una mica reticent a fer un viatge tant dificultós (arribar a Sant Hilari era difícil, tot i que les comunicacions havien millorat moltíssim).⁸¹

Es van obrir noves expectatives quan es va decidir engrandir l'edifici. Es va remodelar totalment l'edifici i al 1885, l'establiment va aconseguir l'estructura que encara conserva avui: cinc plantes, amb capacitat per 100 habitacions i 250 coberts, sala de festes i teatre, diversos menjadors, etc. també tenia servei de correus i línia

⁷⁷ Veure annex. Pàg. 17 Document 17

⁷⁸ Idem Nota núm. 66

⁷⁹ Veure annex. Pàg. 23-24 Document 26,28,29

⁸⁰ Revista de Girona n° 219 "Les Guillerries i l'aigua"
Edició Juliol- Agost 2003 Pàg. 76

⁸¹ Idem Nota núm. 69

telefònica que enllaçava amb Hostalrich i també, des del 1894, electricitat. El nom d'Hotel Martin amb que era conegut l'establiment, venia del seu director, Martin Pagès, propietari del Restaurant Martin⁸² ubicat a la Rambla del Centre n° 5 de Barcelona, que durant els mesos d'hivern es trobava en aquesta ciutat i a la temporada d'estiu traslladava la seva sucursal a Sant Hilari.

Resumint: el balneari tenia totes les comoditats que podia demanar un centre que avui anomenaríem 'd'alt estànding' i que es podia ben permetre la burgesia catalana.

També hem de mencionar que aquest prestigi va afectar a l'exportació de l'aigua. A finals del segle XIX, no tan sols es distribuïa l'aigua a nivell nacional, sinó que aquestes van arribar a travessar l'Atlàntic: l'aigua picant s'envasava i etiquetava degudament, amb l'addició de diòxid de carboni necessari perquè conservés totes les seves propietats i les sals no precipitessin, per ser exportades a Cuba, Nova York, etc.⁸³

En aquests moments sí que podem dir que visitar el balneari no era cap sacrifici per al malalt, ja que de l'únic que s'havia de preocupar era de prendre's les dosis d'aigua, cada matí i cada tarda, que li havia prescrit el metge. La resta del dia, la dedicaven pràcticament, a l'oci. Al voltant del balneari s'hi van construir jardins, passejos, pistes, etc., en general, zones de lleure on els 'pacients-estiuers' podien disfrutar de l'entorn.

Al 1902 es produeix un canvi de propietaris: la família Saleta ven la propietat a la família Ribot. Aquests, que encara en són els propietaris, continuaran amb l'activitat de l'Hotel i potenciaran, sobretot, el comerç de les aigües. Un clar exemple d'això és que al 1922 es va establir un contracte amb l'illa de Cuba, el qual donava l'exclusiva a Sant Hilari per exportar les aigües picants cap allà, i que va durar deu anys.⁸⁴ L'envasament de les aigües es feia a la mateixa font, en una petita planta embotelladora situada sota mateix de l'edifici on vivia el metge director del balneari. També van obrir el 'Despatx de l'aigua' a Sant Hilari i així, els estiuers que anaven al poble no s'havien de desplaçar fins al balneari per prendre l'aigua (tot i que es recomana que es prenguin *in situ*). L'activitat principal d'aquest despatx (ubicat al C/ Valls n° 5 de Sant Hilari)⁸⁵ era, com és lògic, anar a prendre les aigües, però també era el punt de trobada de molts dels Senyors que estiuaven a Sant Hilari, ja que en aquella època, no hi havia gaires establiments així. També s'hi feien moltes exposicions de quadres.

A principis del segle XX, el balneari no era freqüentat només per la burgesia catalana, sinó que també hi va haver un important ressò a nivell espanyol i fins i tot internacional.⁸⁶

⁸² Veure annex. Pàg. 12, 16, 21 Document 7, 16, 23

⁸³ Veure annex. Pàg. 25 Foto 30,32

⁸⁴ Exposició Font Picant a Can Rovira (Sant Hilari)

⁸⁵ Veure annex. Entrevista Sr. Ribot

⁸⁶ Veure annex. Pàg. 13 Document 8

Al 1926, uns aiguats es van endur riera avall la construcció que s'havia fet anys abans a la Font de Sant Josep, que estava envoltada d'una marquesina de ferro(coberta situada a sobre la font, per resguardar de la pluja als hostes).⁸⁷ Un any més tard, al 1927, l'arquitecte Pericas va fer la construcció de pedra de la font que encara es conserva avui.

Nombrosos polítics, pintors, escriptors, eclesiàstics i militars importants van estiuajar al balneari, entre ells el President Manuel Azaña, el pintor Ramon Casas o Santiago Rusiñol. Aquesta situació no es va tornar a donar mai més després de l'estiu del 1936, quan el balneari va veure com es tancaven les seves portes, degut a l'esclat de la Guerra Civil.

4.1.3. Decadència

Després de la Guerra Civil(1936-1939), el Balneari de la Font Picant no va tornar a obrir les seves portes al públic.

Durant aquest conflicte bèl·lic, l'edifici va ser requisat i convertit en Hospital Militar⁸⁸ i hi portaven els carrabiners ferits perquè es recuperessin. Les aigües i el servei d'electricitat de l'Establiment també van ser requisats(per això els soldats també es van instal·lar a la casa de la família Ribot, al C/ Valls nº 7 de Sant Hilari, perquè era una de les poques cases que tenia llum i aigua corrent)⁸⁹

Durant la retirada, els militars van cremar les dependències de l'Hotel i la casa particular dels Ribot i molts documents(plànols, llibres de registres, ...) del balneari es van perdre, així com també un valuós arxiu de la família Ribot (entre aquest, les medalles que havia guanyat l'aigua en diversos premis, etc.)

Després de la Guerra es va intentar reobrir el balneari en diverses ocasions, però cada vegada sense èxit. A partir dels anys cinquanta, la família Ribot, veient que cada intent de reobertura havia fracassat i que fer una reparació total de l'edifici costaria molts diners, va desistir.⁹⁰

Farà uns deu anys aproximadament(1992-1993) que es va cedir el local a la Generalitat de Catalunya perquè Benestar Social tingués un centre de reinserció social per als presos que acabaven de sortir de la presó i també com a centre de rehabilitació de molts drogaaddictes i alcohòlics. Durant la seva estada al centre, els rehabilitats van reparar moltes coses del balneari(que estava mig destrossat): van pintar les parets, van restaurar els mobles que estaven menys fets malbé. Però cinc anys després de la obertura del centre, el balneari va deixar de ser centre de rehabilitació.⁹¹

⁸⁷ Veure annex. Pàg. 49,50 Fotos 27,28,29,30

⁸⁸ Veure annex. Entrevista a Esteve Vilarrassa

⁸⁹ Veure annex. Entrevista al Sr. Ribot

⁹⁰ Ídem Nota anterior

⁹¹ Veure annex. Entrevista Esteve Vilarrassa

Fa poc temps, a l'estiu del 2000, TV3 va rodar una minisèrie de televisió anomenada *Des del balcó* en aquest escenari, aprofitant l'edifici i els jardins de la propietat de la Font Picant.

4.1.4. Situació actual

Actualment, el Balneari de la Font Picant porta a terme una activitat ben limitada: la planta baixa de l'Hotel (bàsicament constituïda per els menjadors i les sales d'estar) s'utilitza per fer festes i càterings.⁹²

D'aquestes activitats, que es realitzen bàsicament per anar mantenint l'establiment en mínimes condicions, se n'encarrega la família Vilarrassa, que cedeix el local i contracta empreses de càtering perquè portin el menjar fins al balneari.⁹³

El Senyor Ribot ens va comentar durant l'entrevista⁹⁴ que li vam fer, que un edifici de les característiques de l'Hotel Martin costa molt de mantenir i una manera de poder fer-ho i a més treure'n profit, seria tornant a obrir el balneari.

4.2. Allotjament

4.2.1. Dependències de l'Hotel

L'Hotel Martin és l'establiment que trobem a la propietat de la Font Picant. Va ser construït amb l'objectiu d'allotjar als pacients que anaven a prendre les aigües a la font, per tal d'estalviar-los l'incomoditat d'haver-se de desplaçar-se des de Sant Hilari.

Aquest Hotel, va ser anomenat Martin perquè el director era Martin Pagès, el propietari del Restaurant Martin de Barcelona⁹⁵, que estava ubicat a la Rambla del Centre nº 5 d'aquesta ciutat. Durant els mesos d'hivern, el Sr. Martin s'encarregava del restaurant de Barcelona i durant la temporada d'estiu, es traslladava a Sant Hilari per fer-se càrrec del Balneari.

L'Establiment consta de cinc plantes: una planta baixa⁹⁶ on hi ha el vestíbul⁹⁷, la cuina⁹⁸, les sales restaurant-menjador⁹⁹, el teatre¹⁰⁰, la capella¹⁰¹ i

⁹² Veure annex. Pàg. 21 Document 22

⁹³ Veure annex. Entrevista Esteve Vilarrassa

⁹⁴ Veure annex. Entrevista Sr. Ribot

⁹⁵ Veure annex. Pàg. 21 Document 23

⁹⁶ Veure annex. Pàg. 20. Document 21

⁹⁷ Veure annex. Pàg. 36,37 Fotos 5,6

⁹⁸ Veure annex. Pàg. 62 Fotos 54, 55

⁹⁹ Veure annex. Pàg. 39,40 Fotos 9,10,11

¹⁰⁰ Veure annex. Pàg. 41 Foto 12

¹⁰¹ Veure annex. Pàg. 42 Foto 13

diverses habitacions; el primer, el segon i el tercer pis, on trobem habitacions individuals o dobles¹⁰² i per últim, unes golfes a l'última planta.

El Balneari disposava de totes les comoditats que es podien demanar al segle XIX, quan al 1881 es va inaugurar l'establiment: llum, servei de correus connectat a la línia telefònica¹⁰³ que enllaçava amb el poble de Sant Hilari i totes les dependències de les que disposava.

A més, a l'exterior de l'Hotel hi havia els patis i passeigs¹⁰⁴(que encara es conserven actualment), on els hostes/pacients podien passejar i practicar activitats a l'aire lliure.

4.2.2. Costos

No tenim constància dels preus que es pagaven per allotjar-se al balneari abans del 1900, però sí que en coneixem els que hi havia des d'aquesta data fins al moment de tancament de l' Hotel.

La taula següent mostra els preus de les habitacions de l'Hotel Martin¹⁰⁵ els anys 1904 i següents i 1915 i següents:

	A partir del 1904	A partir del 1915
Habitació al 1r pis + àpat en taula rodona	12 pta.	22 pta.
Habitació al 2n pis O a la planta baixa + àpat en taula rodona	11 pta.	20 pta.
Habitació al 3r pis + àpat en taula rodona	10 pta.	18 pta.
SUPLEMENTS		
Àpat al restaurant	1 pta.	2 pta.
Servir menjar habitació	1,5 pta.	0,5 pta. esmorzar i 1,5 pta. dinar/sopar

¹⁰² Veure annex. Pàg. 38 Foto 8

¹⁰³ Veure annex. Pàg. 12 Document 7 i Entrevista Esteve Vilarrassa

¹⁰⁴ Veure annex. Pàg. 43,48 Fotos 14,15,25,26

¹⁰⁵ *Aguas Medicinales de San Hilario Sacalm. Álbum- Memoria*
Edicions dels anys 1904 i 1915 Pàg. 3-5

Criats	3,5 pta.	8 pta.
--------	----------	--------

*Els àpats en taula rodona eren els àpats que es servien al menjador comunitari.

*Al restaurant, cada hoste podia disposar d'una taula individual per ell.

*Els suplementes es compten per persona i dia.

*Els criats disposen de menjador propi.

*Els criats han de pagar el preu normal de l'habitació més el suplement.

*Els nens més grans de quatre anys d'edat paguen tarifa complerta.

A l'Àlbum- Memòria del Balneari¹⁰⁶ podem llegir que a l'Hotel no hi havia diferència de classes, sinó que el preu que pagaven els hostes era en funció de la situació de l'habitació i del lloc on volien que se'ls servís el menjar.

A la taula anterior, podem observar que a partir de l'any 1915 hi ha un augment de 2 pessetes en el preu de les habitacions i un augment de 4,5 pessetes en la tarifa fixa(habitació + àpat), segons el nombre de criats que portaven.

4.3. Viatge fins al balneari

El transport era un factor molt important a tenir en compte quan les aigües picants es van donar a conèixer. Pels verals de la Font Picant¹⁰⁷ no hi havia carretera i s'hi havia d'arribar amb l'ajuda d'ases i mules a través de camins que seguien el curs de la riera d'Osor.

Per a un malalt que es desplaçava des de Barcelona per anar a fer un tractament amb aigües mineromedicinals, el viatge era un suplici, es feia etern, però era un sacrifici que s'havia de fer si es volia gaudir de més bona salut.

A partir del moment en què les comunicacions van millorar i al 1862¹⁰⁸ el tren va poder arribar fins a la ciutat de Girona, també hi va haver una important millora en els viatges fins a la font: el recorregut entre la ciutat de Barcelona i el poble d'Hostalrich(on hi havia estació de tren) es podia fer en tres hores i des d'aquest últim fins a la vila de Sant Hilari Sacalm, només calien tres hores més de viatge amb diligències.

Respecte als horaris d'aquests viatges, cal dir que de l'estació de Barcelona en marxaven dos trens cada dia. El primer partia a les cinc de la matinada i arribava a l'estació d'Hostalrich a les vuit i des d'aquesta localitat, es podia agafar una diligència en direcció a Sant Hilari, la qual arribava a les onze del matí. El segon tren, sortia de Barcelona a la una del migdia i com que el viatge fins a

¹⁰⁶ Ídem Nota anterior

Pàg. 6 i 7

¹⁰⁷ Veure annex. Pàg. 46,47 Fotos 20-24

¹⁰⁸ Revista de Girona n° 219 "Les Guillerries i l'aigua"

Pàg. 74

Hostalrich durava 3 hores, arribava a l'estació d'aquesta localitat a les quatre de la tarda. Si s'agafava la diligència fins a Sant Hilari Sacalm, s'arribava a les set de la tarda.

En la publicació nº 37 de l'Estiuada¹⁰⁹ trobem un anunci de la companyia d'autobusos Hispano Hilarienca en el que podem veure que aquesta empresa realitzava el trajecte d'Hostalrich a San Hilari Sacalm en tres hores i mitja i (viceversa) i també feia el trajecte Hostalrich-Arbúcies (i viceversa). També hi consta un horari d'aquests viatges: sortida de Barcelona a dos quarts de vuit del matí, arribant a les onze a Sant Hilari Sacalm i sortida a dos quarts de tres del migdia i arribava a les sis de la tarda a Sant Hilari Sacalm. Les hores de sortida de Sant Hilari Sacalm cap a Barcelona eren a les cinc del matí i les dues del migdia.

4.3.1. Costos del viatge

A continuació podem veure els preus del viatge en tren des de Barcelona fins a Sant Hilari¹¹⁰ des que al 1862 la línia fèrria es va allargar i permetia arribar fins a la ciutat de Girona.

TRAJECTE	CLASSE	COST
Viatge en ferrocarril	1 ^a	8 pta.
(Barcelona- Hostalric)	2 ^a	6 pta.
Viatge amb diligència	1 ^a	10 pta.
(Hostalrich- St. Hilari)	2 ^a	7,5 pta.

En la taula següent, corresponent a l'any 1911, es mostra el cost dels viatges entre les poblacions d'Hostalrich – Arbúcies – Sant Hilari Sacalm:

SORTIDA	DESTINACIÓ	CLASSE	COST
Hostalrich	Sant Hilari	1 ^a	9 pta.
Hostalrich	Sant Hilari	2 ^a	7 pta.
Sant Hilari	Hostalrich	1 ^a	7 pta.
Sant Hilari	Hostalrich	2 ^a	5,5 pta.
Hostalrich	Arbúcies	1 ^a	4,5 pta.
Hostalrich	Arbúcies	2 ^a	3,75 pta.
Arbúcies	Sant Hilari	1 ^a	4,5 pta.
Arbúcies	Sant Hilari	2 ^a	3,75 pta.
Sant Hilari	Arbúcies	1 ^a	3,75 pta.
Sant Hilari	Arbúcies	2 ^a	2,75 pta.

¹⁰⁹ Veure annex. Pàg. 27 Document 33

¹¹⁰ *Aguas medicinales de San Hilario Sacalm. Álbum memoria*
Edició de 1904 Pàg. 5

Observem que hi havia diferència de preus segons la classe en què es viatjava i també segons el trajecte que es realitzava (no costava el mateix anar d'Hostalrich a Sant Hilari que fer el trajecte a la inversa).

5. CANVIS QUE ES PRODUEIXEN A SANT HILARI SACALM

5.1. Impacte que va causar al poble la formació del Balneari de la Font Picant

L'obertura d'un balneari tan a prop de Sant Hilari va significar un gran avenç pel poble, ja que a finals del segle XIX – principis del XX, es va posar de moda entre la burgesia catalana freqüentar aquests tipus d'establiments durant la temporada d'estiu per tal de poder viatjar, aprofitant l'excusa de poder guarir-se de les seves malalties(és clar que per ells curar-se era important, però també ho era poder estiuejar).

Degut a aquesta gran aflluència de gent que acudia a l'Hotel Martin durant l'estiu, Sant Hilari va ser considerada la primera vila d'estiueig de Catalunya¹¹¹.

Aquesta situació va revolucionar l'economia del poble, que fins llavors estava basada en els treballs al camp i en l'explotació forestal¹¹².

5.1.1. Creixement urbanístic

Com a conseqüència d'aquesta aflluència de gent al poble, va sorgir la necessitat de poder allotjar a tots aquests visitants i, degut a això, van aparèixer una colla d'hotels, fondes i cases particulars¹¹³ que també allotjaven als forasters.

Pel que fa als hotels¹¹⁴, a més de l'Hotel Martin(l'Establiment de la Font Picant), trobem l'Hotel Suizo(de Narcís Poudevida), que estava ubicat a la plaça Mossèn Verdaguer; l'Hotel Oriental(de Francisco de Perich), que estava ubicat a la mateixa plaça que el Suizo; l'Hotel d'Espanya(de Miquel Martí), que es trobava a la plaça Mossèn Verdaguer i a la plaça de l'Església o l'Hotel Fauria, situat al carrer de la Rectoria.

També van sorgir algunes fondes, entre elles, la de Pascual Portabella(Fonda Portabella) que estava ubicada al carrer de Vic nº 8.

Aquest desenvolupament del poble i gran esplendor com a vila d'estiueig(alguns personatges il·lustres van visitar el balneari, entre ells, els president Manuel Azaña¹¹⁵, l'escriptor modernista Santiago Rusiñol¹¹⁶ o el pintor, també modernista, Ramon Casas¹¹⁷, segurament que entre molts altres) va durar fins als anys 40, després, la cosa va ser radicalment diferent.

¹¹¹ MITJÀ I SARVISÉ, Albert. *Balnearis. Les aigües minerals. Recursos minerals de Catalunya* Departament d'Indústria, Comerç i turisme de la Generalitat de Catalunya Barcelona, 1999 Pàg. 83

¹¹² Revista de Girona "Les Guilleries i l'aigua" nº 219 Edició Juliol- Agost Pàg. 76-77

¹¹³ Veure annex. Entrevista Anna Palou Arias

¹¹⁴ Veure annex.Pàg. 26-27 Document 33

¹¹⁵ Veure annex. Entrevista Sr. Ribot

¹¹⁶ Veure annex. Entrevista Esteve Vilarrassa

¹¹⁷ Veure annex. Pàg. 16 Document 15

5.1.2. Aspectes relacionats amb les colònies d'estiuejants

El poble girava entorn de les colònies d'estiueig. Els mesos d'estiu marcaven la pauta de l'any i tot el poble s'adaptava a les necessitats dels estiuejants.

El punt de trobada d'aquests era el Tivoli(local situat al costat de la plaça Gravalosa) i aquí, ells mateixos organitzaven balls, concerts i tota mena d'espectacles per tal de distreure's i passar-s'ho bé.

*Per veure on estaven ubicats aquests establiments de Sant Hilari, es pot veure a l'annex. Pàg. 11 Document 6

5.1.2.1. L'Estiuada

L'Estiuada era una revista que es publicava a Sant Hilari durant els mesos d'estiu.

Era una publicació setmanal que sortia cada divendres i que va funcionar durant set anys(del 1908 al 1914). Durant aquest període de temps se'n van editar 82 números.

Durant la publicació dels primers 35 números¹¹⁸, el periòdic, que solia ocupar dues pàgines, tenia uns apartats típics en cada edició:

- apartat destinat a anuncis(d'Hotels, fondes, algunes botigues, ...)
- una crònica de la comarca
- una secció de poesia
- una secció de "noves"(on es publicaven notícies de tota mena: des dels mm de pluja caiguda durant el mes d'agost, fins a concerts i festes que es celebraven al Tivoli, etc., etc.)
- una secció titulada "Tasta olletes", que podia parlar de tot de coses relacionades amb el poble(rivalitats entre Sant Hilari i Arbúcies, ...)
- una secció titulada "Glossant", on un estiuejant que firmava sota el nom de "Shara" solia explicar alguna anècdota que li havia passat.
- Altres articles que es podien considerar d'opinió
- Algunes vegades, hi havia una secció titulada "Notícies d'en Serrallonga", on s'explicaven anècdotes sobre aquest personatge.

A partir de la publicació n° 36 de la revista¹¹⁹, el periòdic s'amplia i ocupa quatre pàgines, on les seccions hi estan distribuïdes de la següent manera:

- una pàgina sencera dedicada als anuncis de propaganda
- una secció titulada "Aigua picant", on un tal Josepet explicava anècdotes.

¹¹⁸ Veure annex. Pàg. 26

Document 33

¹¹⁹ Veure annex. Pàg. 27

Document 33

- Una secció de “Noves” (on s’explicaven notícies de tota mena i que feia referència a una gran diversitat de personatges)
- Una secció titulada “Notes comarcals”, on s’hi explicaven les notícies que havien succeït a la comarca durant aquella setmana

El preu de la subscripció a la revista per tota la temporada era de 2 pessetes i els números individuals costaven 10 cèntims.

5.1.2.2. Cançons

Una altra prova que per al poble les colònies d’estiuejants que anaven a prendre les aigües van ser molt importants, és que es van escriure algunes cançons¹²⁰ sobre ells:

A UN ESTIUEJANT (música de En el ingenio)

*Si de Barcelona
Vens a Sant Hilari
Per prendre les aigües,
Ja cal que et preparis.*

*Dur la bossa ben plena
Té molt interès
Perquè aquí la vida
Costa molts diners.*

*Si a l’hotel fas estada
Tindràs taula parada,
I si estàs a les fosques
Crides la criada
Que’t venti les mosques.*

*Si com a cal sogre
Vols an aquí estar-te
Un pis o una casa
Molt bé pots llogar-te
I si a la plaça
Tens d’anà a comprar*

¹²⁰ ASMARATS, Josep *Aplec de cançons catalanes de Sant Hilari*
Barcelona. 1916 Pàg.8, 21, 36, 46,47

***D’aquestes cançons en coneixem la lletra però no sabem del cert quina és la música que hi ha (només coneixem la d’algunes. Segurament feien la melodia de les cançons que es cantaven en aquella època)

*Aquelles pageses
Com te'ls faran gastar!*

*Corren uns retratistes
Que non's perden mai de vista
I an el grupu que veuen
La màquina apunten
I molts rals els treuen.*

L'AIGUA PICANT(música de l'Anyorament)

*Sento en mi una tristesa
Des de cinc dies
Que sóc aquí.
Jo he vingut de Manresa
I tinc un fetge
Que no és per a mi.*

*M'han dit que prengui l'aigua de Sant Hilari
Que'm serà bo.
L'aigua a mi ja m'agrada,
Però me sembla que el vi és millor.
Cert que és un bon calmant
Pel doló al fetge,
Cert que és un bon clamant
L'aigua picant.*

*Avui fa quinze dies
Que an aquí em trobo
I estic molt bé.
No sé si són manies
Però ja no'm sento
Dolor de ré.
Tenia abans desgana
I no menjava
Casibé gens.
I ara tinc tanta gana,
Que de tot menjo tranquilament.*

*Cert que és un gran calmant
Pel doló al fetge,
Cert que és un gran calmant,
L'aigua picant.*

CANÇÓ POPULAR ANTIGA

*Pixaners i pixaneres
Que aneu a la Font Picant
No hi aneu pas a veure l'aigua
Sinó per menjar la carn.
Garrotades an el burro,
Garrotades i endavant.
Pim, pam.*

*Quan l'aigua n'haveu beguda
Amb l'esmorzar aneu pensant,
Vinga un bon plat de patates
I tres costelles de pam.
Garrotades an el burro,
Garrotades i endavant.
Pim, pam.*

*Forasters i forasteres
Que sempre esteu orinant,
Orinant imenjant força
Els anys aneu allargant.
Garrotades an el burro,
Garrotades i endavant.
Pim, pam.*

EL SENYOR RAMON(música de Ídem)

*El senyor Ramon
Cada any ve a Sant Hilari,
El senyor Ramon
Es queixa dels ronyons.
Ell va tots els dies
A la Font Picant
I quan ja ha pres l'aigua,
La va passejant.*

*El senyor Ramon
No abandona el negoci
Des del telèfon
Ell va a donar instruccions.*

*La telefonista
Molt amable amb tothom
Molt atenta,
Posa comunicacions.*

*El senyor Ramon
Molt bona vida es dóna
Se'n va a donar un tomb
I a dormir quan té son.
A fer un xic el burro
Cada dia va
Fins que sent l'esquella
Que el crida a dinar.*

També en el contingut de la lletra d'aquestes cançons, es noten els aires de tranquil·litat i passivitat que portaven els estiuejants que anaven a Sant Hilari. És veritat que anaven a prendre les aigües, però també disfrutaven del seu temps lliure. També hi veiem que, certament, el poble s'adaptava a les necessitats dels estiuejants de la burgesia catalana, que creava una font d'ingressos important per als vilatans, ja que tan els hotels i les fondes, com les botigues i també les pageses que venien productes al mercat es veien beneficiats econòmicament si hi havia colònies d'estiueig.

6.2. Recomanacions per prendre les aigües

No es pot generalitzar cap mètode per prendre les aigües mineromedicinals, ja que cada pacient és diferent i per tant, presenta uns símptomes d'una malaltia diferents de la d'un altre. En cada cas, s'havien de seguir al peu de la lletra les instruccions del metge.

No obstant, hi havia una sèrie de recomanacions vàlides per tots els casos(o gairebé tots):

- Prendre l'aigua a la seva temperatura natural¹³¹(11 o 12° C), a no ser que el metge digués el contrari. En aquest cas, l'aigua s'havia d'escalfar al bany Maria¹³²
- S'havia de prendre sola(tal com surt de la font), a no ser que el metge indiqués el contrari. En aquest cas, s'havia de barrejar amb llet.¹³³
- Se solia prendre dos cops al dia i en dejú¹³⁴
- El tractament, per tal que sigui eficaç, ha de durar aproximadament, uns vint dies¹³⁵

6.3. Activitats complementàries.

A arrel del que va suposar el fenomen social de prendre les aigües, es van derivar unes activitats complementàries, importants per al mateix balneari i també pel poble de Sant Hilari Sacalm.

6.3.1. Embotellament i exportació de l'aigua.

L'aigua de la Font Picant va començar a embotellar-se i distribuir-se pel poble de Sant Hilari Sacalm, Arbúcies i també a Barcelona, a causa de les males comunicacions que hi havia a finals de segle XVII, principis del XIX, que feia que molts malalts no es poguessin desplaçar fins a la propietat per fer les cures d'aigua.

El doctor Poudevida ens explica a les seves memòries¹³⁶ que el rei Ferran VII d'Espanya també va fer ús de les aigües mineromedicinals de la Font Picant de Sant Hilari i que se les feia enviar a Madrid per prescripció dels seus metges.

A finals del segle XIX l'aigua picant tenia tant prestigi, que no tan sols s'exportava a nivell nacional, sinó que també s'envasava¹³⁷ i etiquetava

¹³¹ *Aguas medicinales de San Hilario Sacalm. Álbum- memòria*

Edició de 1904 Pàg. 33-34

¹³² POUDEVIDA, Francisco de Paula *Agua mineral de San Hilario. Propiedades y eficacia de la misma.* Barcelona, 1874 Pàg. 25

¹³³ Ídem nota anterior

¹³⁴ Ídem nota anterior

¹³⁵ Ídem nota anterior

¹³⁶ POUDEVIDA, Francisco de Paula *Agua mineral de San Hilario. Propiedades y eficacia de la misma.* Barcelona, 1874 Pàg. 10

degudament, amb l'addició de diòxid de carboni necessari per que conservés totes les seves propietats i les sals no precipitessin, per ser exportades a Cuba¹³⁸, Nova York¹³⁹, Manila¹⁴⁰ i a altres països hispanoamericans¹⁴¹.

Les ampolles d'aigua picant envasades es transportaven amb caixes de fusta¹⁴² que contenien palla a l'interior per evitar que les ampolles es trenquessin durant el trajecte. Aquestes caixes es marcaven amb unes plantilles¹⁴³ per indicar el lloc de procedència i amb unes altres plantilles per indicar-hi la destinació.

Amb el canvi de propietaris al 1902 (la família Saleta va vendre la propietat als amos actuals, la família Ribot) es va potenciar molt més el comerç de les aigües. Un clar exemple d'aquest fet és que al 1922 es va establir un contracte amb l'illa de Cuba, que donava l'exclusiva a Sant Hilari Sacalm per exportar-hi les aigües picants, i que va tenir una durada de 10 anys¹⁴⁴.

L'envasament de les aigües es feia a la mateixa propietat de la font, en una petita planta embotelladora que hi havia a sota la casa del metge del balneari¹⁴⁵.

Aquesta activitat es podia fer perquè les aigües tenien temperatures baixes (11-12° C) i gràcies a aquest fet, tenien la capacitat de retenir més gasos i com més diòxid de carboni dissolt contenien, més fàcilment es conservaven les sals minerals que hi havia dissoltes, fet que permetia poder-les transportar a llargues distàncies.

Amb els anys, es va veure que no es conservaven totes les seves propietats i per aquest motiu van deixar de ser embotellades.

6.3.1.1.Consells/normes a tenir en compte per fer ús de les aigües embotellades:

Per fer ús de les aigües embotellades, existien una sèrie de consells, normes o aspectes a tenir en compte¹⁴⁶ que podem llegir tot seguit:

- Totes les ampolles destinades a l'exportació eren omplenades al manantial de la Font de Sant Josep, perquè era l'aigua més demanada. Si s'estava interessat en fer ús de l'aigua d'algun altre manantial, s'havia de demanar expressament a 'Hijos del Dr. Andreu', despatx de les aigües

¹³⁷ Veure annex. Pàg. 58 Foto 46

¹³⁸ Veure annex. Pàg. 25 Document 30

¹³⁹ Veure annex. Pàg. 25 Document 32

¹⁴⁰ Veure annex. Pàg. 25 Document 30

¹⁴¹ *Aguas Medicinales de San Hilario. Álbum Memòria*
Edició de 1904 Pàg. 33-34

¹⁴² Veure annex. Pàg. 58 Foto 45

¹⁴³ Veure annex. Pàg. 25 Document 31 i Pàg. 22 Document 24

¹⁴⁴ Exposició sobre la Font Picant a Can Rovira (St. Hilari)

¹⁴⁵ Veure annex. Pàg. 43 Fotos 14-15

¹⁴⁶ *Aguas minerales de San Hilario Sacalm. Gerona. España*
Pàg. 17-18

picants a Barcelona (ubicat a la Rambla de Catalunya, 66),¹⁴⁷ per tal que practiquéssis les anàlisis oportunes.

- Abans de destapar l'ampolla es recomanava posar-la a refrescar, per tal que tot el diòxid de carboni es pogués tornar a dissoldre a les aigües.
- Es recomanava estar atent a la falsificació de les aigües. Només eren vertaderes les ampolles que tenien el segell del balneari¹⁴⁸.
- Les ampolles eren venudes als principals dipòsits d'aigües minerals de la península, rebudes directament dels manantials, però també es podien enviar directament des de Sant Hilari a qui ho demanés, pagant prèviament el seu import i no demanant quantitats inferiors a les 24 ampolles.

6.3.2. El despatx de l'aigua.

Al 1923, la família Ribot va encarregar un projecte a l'arquitecte Josep Maria Pericas¹⁴⁹, arquitecte de Vic. Aquest consistia en la construcció d'un edifici de pedra, ubicat al carrer de Valls de Sant Hilari, on la família Ribot tenia la intenció d'obrir l'establiment.

Als vidres de les finestres de l'edifici hi havia vitralls de colors que representaven escenes de la vida quotidiana (pagesos que llauraven els camps¹⁵⁰, etc.) El sostre del despatx estava recobert per unes rajoles de ceràmica de color verdós.¹⁵¹

Es va ubicar en aquesta casa una sala de portes obertes on tots els estiuejants podien anar a prendre-hi les aigües i facilitant-los així el tractament al mateix poble i no haver-se de desplaçar fins a la font per fer les cures d'aigua. L'activitat principal del despatx era, doncs, anar-hi a prendre les aigües, però també se'n va derivar un altre aspecte social: es va convertir en el punt de trobada de molts dels senyors que estiuejaven al poble. També s'hi feien moltes exposicions, bàsicament de quadres.¹⁵²

S'explica que la gent hi anava expressament a buscar l'aigua natural perquè era més bona que la de qualsevol altra font del poble, però en realitat aquesta aigua era la mateixa que hi havia a totes les cases del poble.¹⁵³

El despatx es va haver de tancar l'any 1987 perquè amb el temps, la demanda de l'aigua picant va anar minvant.

Actualment, s'ha volgut recuperar el costum de prendre les aigües i per una iniciativa de l'Ajuntament i el museu Guillerries, el despatx de l'aigua s'ha ubicat a

¹⁴⁷ Ídem Nota anterior. Pàg. 1

¹⁴⁸ Veure annex. Pàg. 15 Document 14

¹⁴⁹ Exposició sobre la Font Picant a Can Rovira (St. Hilari)

¹⁵⁰ Ídem Nota anterior

¹⁵¹ Veure annex. Pàg. 59 Fotos 47-48-49

¹⁵² Veure annex. Entrevista Sr. Ribot

¹⁵³ Exposició Font Picant a Can Rovira

la planta baixa de Can Rovira¹⁵⁴, un edifici on hi ha també l'Oficina de Turisme de Sant Hilari i on s'hi realitzen moltes exposicions.

¹⁵⁴ Ídem nota anterior

7. CONCLUSIONS

Per acabar, podem dir que per al poble de Sant Hilari Sacalm, la construcció d'un balneari al peu de les fonts d'aigües mineromedicinales va significar un avenç molt important.

Durant els anys de màxima esplendor de la Font Picant, corresponents al període de temps en què el balneari va estar en funcionament (1881-1936), hi va haver una aflluència molt important de pacients que buscaven un remei per als seus mals. Aquest fet també va significar una aflluència d'estiuejants al poble i gràcies a això, Sant Hilari es va obrir a l'exterior i va créixer.

Aquest creixement de Sant Hilari Sacalm va ser tan a nivell urbanístic com a nivell econòmic: l'economia del poble va deixar d'estar basada només en els treballs del camp i en l'explotació forestal, i el sector dels serveis s'hi va fer un lloc important (es van obrir hotels i fondes que permetien allotjar a la burgesia catalana de finals del segle XIX i principis del XX; va sorgir l'empresa d'autobusos Hispano Hilarienca, que encara avui està en funcionament).

El poble, doncs, es va dinamitzar gràcies a la Font Picant; unes fonts d'aigües mineromedicinales fredes, alcalines (tenen un pH aproximat de 7), carbòniques, bicarbonatades mixtes i ferruginoses que tenen la capacitat de guarir malalties com la litiasi (mal de pedra), la colelitiasi, la gota, l'anèmia i clorosi o la dispèpsia i gastràlgia.

Com hem pogut comprovar a l'anàlisi que hem realitzat de les tres fonts que encara es conserven del balneari de la Font Picant (la Font de St. Josep, la font de Santa Escolàstica i la font de Sta. Teresa), la seva composició química no s'ha vist alterada amb el pas del temps i per tant, aquestes aigües encara avui conserven les seves propietats mineromedicinales i, com a conseqüència, encara tenen la capacitat de guarir totes aquelles malalties que curaven fa vint anys.

L'avenç en la medicina, però, ha fet que aquest remei natural hagi estat substituït per altres mètodes més ràpids (però no per això més eficaços) com són els medicaments.

Així doncs, la Font Picant ha deixat un important llegat històric i cultural al poble de Sant Hilari: de l'embotellament de les aigües picants se'n deriva l'embotellament i exportació a arreu d'unes altres aigües del poble, les de la Font Vella (que constitueix una part molt important de l'economia actual de la vila); d'aquella aflluència de gent que anava a prendre l'aigua, se n'ha derivat el turisme actual en el què els estiuejants busquen la tranquil·litat i repòs que els ofereix Sant Hilari i l'allunyament dels sorolls, la contaminació i l'estrès de les ciutats; d'aquells primers hotels creats per tal d'allotjar a la burgesia de principis del segle XX se n'ha derivat el sector hotelier actual del poble, i també, d'aquella xarxa de carreteres que es va construir per facilitar l'accés a balneari encara es conservava fins fa ben poc (quan es va construir l'Eix Transversal).

És difícil que el balneari pugui tornar a funcionar com abans, perquè s'ha intentat reobrir moltes vegades i no hi ha hagut èxit. La reobertura costaria molts

diners i ningú no es vol arriscar a gastar-se una gran quantitat econòmica, ja que no se sap si podria funcionar. S'ha de tenir present que la societat ha canviat i una família, actualment prefereix anar a passar una setmana a la platja o viatjar a l'estranger que anar a un balneari a fer cures d'aigües medicinals, al mig del bosc (on no hi ha les distraccions que es busquen ara) i a quatre quilòmetres del poble més proper.

És una llàstima que un edifici de la magnitud de l'Hotel Martin (tan prestigiós anys enrera) es desaprofiti com s'està fent actualment i, si no s'hi posa remei, el balneari acabarà per desaparèixer per sempre i amb ell, Sant Hilari perdrà una part de la seva identitat com a poble.

8. BIBLIOGRAFIA

- *MITJÀ i SARVISÉ, Albert. *Balnearis. Es recursos minerals de Catalunya, les aigües medicinals*
Generalitat de Catalunya. Departament d'Indústria, Comerç i Turisme
Barcelona, 1999
- *Nova Enciclopèdia Catalana de l'Estudiant
Volum 7. *L'Univers i la Terra*
Editorial Carrogio
- *CABELLÓ, M; FALCÓ, M; LOPE, S; SOLÀ, M. *Biologia 1*
Editorial Claret
Barcelona, 1998
- *PÉREZ JIMÉNEZ, Nicolás. *Termas de San Hilario. Estudio Físico-Clínico Hidrológico*
Barcelona, 1892
- **Aguas mineromedicinales de San Hilario Sacalm. Álbum Memoria del Establecimiento Oficial del Hotel Martin*
Edició de 1904
- * *Aguas mineromedicinales de San Hilario Sacalm. Álbum Memoria del Establecimiento Oficial del Hotel Martin*
Edició de 1915
- *Diccionari de la Llengua Catalana.
Enciclopèdia Catalana. Edició de El Periódico de Catalunya
Barcelona, 1997
- *POUDEVIDA, Francisco de Paula. *Agua mineral de San Hilario. Memoria sobre las propiedades y eficacia de la misma*
Barcelona, 1874
- *ALSINA, J; CASASSAS, J; RAMÍS, J; LLAURADÓ, E; FRANCI, J. *Diccionari enciclopèdic de medicina*
Enciclopèdia Catalana
Barcelona, 1990
- *MARAÑÓN, Gregorio. *Manual de Diagnóstico etiológico. Diccionario Clínico de síntomas y síndromes*
Espasa- Calpe
Madrid, 1984
- **Diccionario Médico Teide*
Traducció i interpretació: Dr. R. Ruiz Lara
Barcelona, 1992
- * ALSINA, J; CASASSAS, J; COSTA, J. M^a ; LAPROTE, J; RAMÍS, J. *Vocabulari Mèdic*
Acadèmia de Ciències Mèdiques de Catalunya i Balears
Barcelona, 1979
- *SERRADESANFERM, A; PLADEVALL, A. *Sant Hilari Sacalm. Capital de les Guillerries*

*GRAVALOSA, Josep. *El agua mineral de San Hilario Sacalm*
Edició del 1779

*ASMARATS, Josep. *Aplec de cançons catalanes de Sant Hilari*
Barcelona, 1916

* "Les Guilleries i l'aigua" Revista de Girona núm. 219
Edició Juliol- Agost 2003